

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 4.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.4.74>

УДК 331.101

О. В. Кривда,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України,

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4398-6298>

І. В. Макалюк,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України,

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4800-4599>

С. М. Наливайко,

студентка, Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-5766-9201>

**РИЗИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПРОДУКЦІЇ ШВЕЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

O. Kryvda,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and
Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine*

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

I. Makaliuk,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and
Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine*

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

S. Nalyvaiko,

Student, National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

RISKS OF ENSURING PRODUCT COMPETITIVENESS OF SEWING ENTERPRISES UNDER MARTIAL LAW

У контексті сучасного текстильного виробництва виявлення та управління ризиками визнаються критично важливими аспектами управління. Зрозуміло, що зростання складності та динамічність у цьому секторі зумовлюють необхідність ретельного аналізу й управління ризиками. Проте, незважаючи на невід'ємну потребу в цьому, дослідження у цій галузі залишається недостатнім, відображаючи складність визначення та оцінки ризиків в текстильній промисловості.

У статті обґрунтовано необхідність проведення якісного аналізу ризиків на підприємствах легкої промисловості, особливо під час загроз та невизначеності. Підкреслено, що під час воєнних дій загроза втрати не лише конкурентоспроможності, а й банкрутства для підприємств стає доволі актуальною. На основі вивчення фахової наукової літератури виділено основні внутрішні та зовнішні загрози конкурентоспроможності промислового підприємства в умовах воєнного стану. Дана характеристика господарської діяльності досліджуваного підприємства, висвітлено основні

фактори ризику, притаманні швейним підприємствам під час воєнного стану.

Дослідження показало, що підприємствам текстильної індустрії під час воєнних дій більш за все загрожують: перерви у поставках сировини та матеріалів через блокади та обмеження на переміщення товарів та зміну логістичних шляхів; втрати персоналу підприємства через евакуацію, поранення або навіть загибель; втрата ключових клієнтів через зміну вектору виробництва на обслуговування потреб військових; загальне зниження попиту на продукцію швейної галузі через об'єктивні причини, пов'язані з війною; зростання вартості фінансування виробництва продукції через підвищення банками країни процентних ставок; обмеження експорту продукції; загальне зниження підприємницької активності через зменшення населення та перенесення споживацького попиту на закордонні ринки Європи.

В ході дослідження було розглянуто сучасні підходи та методи управління ризиками, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування текстильних підприємств. Цей аналіз є необхідним для формулювання стратегічних прийомів управління ризиками та забезпечення стійкості та успішності в текстильній індустрії.

In the context of modern textile production, risk identification and management are recognized as critical aspects of management. It is clear that the increasing complexity and dynamism in this sector necessitates careful analysis and risk management. However, despite the inherent need for it, research in this area remains insufficient, reflecting the complexity of identifying and assessing risks in the textile industry.

The article substantiates the need for qualitative risk analysis at light industry enterprises, especially during times of threats and uncertainty. It is emphasized that during military operations, the threat of losing not only competitiveness, but also bankruptcy for enterprises becomes quite relevant. Based

on the study of specialized scientific literature, the main internal and external threats to the competitiveness of an industrial enterprise in the conditions of martial law are highlighted. The characteristics of the economic activity of the researched enterprise are given, the main risk factors inherent in garment enterprises during the martial law are highlighted.

The study showed that the enterprises of the textile industry during hostilities are most threatened by: interruptions in the supply of raw materials and materials due to blockades and restrictions on the movement of goods and changes in logistics routes; loss of company personnel due to evacuation, injury or even death; loss of key customers due to a change in the production vector to serve the needs of the military; a general decrease in demand for the products of the garment industry due to objective reasons related to the war; an increase in the cost of financing production due to an increase in interest rates by the country's banks; product export restrictions; a general decline in entrepreneurial activity due to population decline and the transfer of consumer demand to foreign markets in Europe.

In the course of the study, modern approaches and methods of risk management aimed at ensuring the effective functioning of textile enterprises were considered. This analysis is necessary to formulate strategic approaches to risk management and ensure sustainability and success in the textile industry.

Ключові слова: *ризики, підприємство, управління ризиками, швейна промисловість, конкурентоспроможність продукції, воєнний стан.*

Keywords: *risks, enterprise, risk management, garment industry, product competitiveness, martial law.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному динамічному світі, де конкуренція жорстка, а ринкові умови мінливі, управління ризиками стає невід'ємною частиною ведення будь-якого бізнесу.

Адже будь-яке підприємство в своїй роботі наражається на ризики, немає підприємця, який би не ризикував. Не виключенням є і легка промисловість, і власне швейні виробництва. Для цієї галузі існують специфічні ризики, які потребують уваги для забезпечення раціонального ведення господарської діяльності. Ефективне управління ризиками вимагає науково-обґрунтованої методики, що допомагає оцінити ризики, передбачити їх негативні наслідки та знайти оптимальні рішення для їх зниження. Недостатня увага до ідентифікації, оцінки та управління ризиками може призвести до негативних наслідків, таких як втрати продуктивності, погіршення конкурентоспроможності продукції, збитків та неприпустимих витрат.

Метою дослідження є якісний аналіз ризиків та методи зниження їх негативного впливу для забезпечення конкурентоспроможності продукції на підприємствах легкої промисловості (на прикладі швейного підприємства ПП «ВІКТОРІЯ 8») в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу та управлінню ризиками присвячено багато наукових досліджень як в зарубіжній, так і вітчизняній економічній літературі. Серед проаналізованих видань вітчизняних авторів слід відзначити Томчук О. В., Поліщук Н. О., Виноградська Г., Мартиненко В. П. Однак до цього часу дослідження та практичні рекомендації щодо управління ризиками на підприємствах текстильної швейної промисловості залишаються недостатніми. Необхідно проаналізувати ризики та виклики, що виникають в діяльності швейних підприємств та розробити стратегії для забезпечення конкурентоспроможності їх продукції в умовах воєнного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні вважається само собою зрозумілим, що успіх компанії значною мірою залежить від рівня її конкурентоспроможності. Однак, як показує практика, далеко не всі вітчизняні компанії є конкурентоспроможними. Навіть володіння конкурентоспроможною продукцією, що, безперечно, є важливою передумовою успішного господарювання, не дозволяє багатьом

підприємствам ефективно використовувати цю перевагу, оскільки, з одного боку, їм бракує практики використання всього комплексу маркетингу: гнучкої асортиментної та цінової політики, відповідної організації каналів розподілу, управління ризиками, організації ефективних методів стимулювання збуту тощо. В умовах сучасного світу, де господарські відносини часто піддаються впливу геополітичних конфліктів та воєнних загроз, забезпечення конкурентоспроможності продукції стає однією з найактуальніших проблем для підприємств. Конкурентоспроможність кінцевої продукції визначається не лише її якістю та вартістю, але й здатністю підприємства ефективно функціонувати в умовах нестабільності та ризиків воєнного стану. Такі умови ставлять перед підприємствами нові виклики та загрози, що потребують комплексного підходу до управління ризиками та забезпечення конкурентоспроможності. В цьому контексті, дослідження впливу воєнного стану на рівень конкурентоспроможності продукції стає актуальною та важливою задачею для практиків та науковців у галузі економіки та бізнесу.

Розв'язана Російською Федерацією війна проти України наклала відбиток на всю економіку країни. Порушення ланцюгів постачання та виробництва вже завдало значної шкоди людям, економіці та довкіллю України [1].

В. Мартиненко та І. Макалюк підкреслюють, що під час воєнного стану суб'єкти господарювання перебувають у нестабільному ринковому середовищі, що може призвести до банкрутства [2].

Перед вітчизняними підприємствами постає завдання пошуку шляхів та впровадження стратегій забезпечення конкурентоспроможності продукції в умовах воєнного стану.

Основні внутрішні загрози конкурентоспроможності промислового підприємства в умовах воєнного стану представлено на рис. 1.

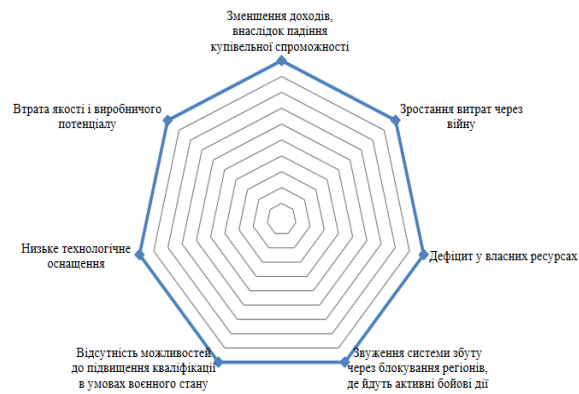

Рис. 1. Основні внутрішні загрози конкурентоспроможності промислового підприємства в умовах воєнного стану

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [3]

З рис. 1 можна простежити, що основними внутрішніми загрозами конкурентоспроможності підприємств в умовах воєнного стану є звуження системи збуту через блокування регіонів, де йдуть активні бойові дії; дефіцит у власних ресурсах; зростання витрат через війну.

Основні зовнішні загрози конкурентоспроможності промислового підприємства в умовах воєнного стану представлено на рис. 2.

Рис. 2. Основні зовнішні загрози конкурентоспроможності промислового підприємства в умовах воєнного стану

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [3]

Основними зовнішніми загрозами підприємств є: знищення виробництва або його окупація; зменшення об'єму внутрішнього ринку внаслідок військових дій; нестача імпортованої сировини.

Легка промисловість України, як і багато інших галузей, опиналася перед викликами сьогодення: виживання підприємств від воєнного вторгнення РФ, релокація компаній в інші регіони країни, одночасне вирішення багатьох стратегічних і тактичних завдань розвитку виробництв на нових місцях [6].

Макалюк І. В., Кашпуренко Т. О., Баранніков М. О. зазначають, що численні перешкоди розвитку підприємств, які існували у мирний час, в тому числі обумовлені специфікою галузі, доповнилися ще й воєнними ризиками [5].

За розумінням В. М. Марченко: «ризик – сукупність небезпек, які змінюють економічний інтерес реалізації проєкту для його учасників» [6]. Існує три основні класи ризиків залежно від їх джерел виникнення: політичні, господарські, форс-мажорні. Політичні ризики пов'язані з можливістю зміни державного устрою, частими змінами урядів, нестабільністю політичної влади та неконсистентністю політичних рішень. Господарські ризики можуть включати зміни в податковому законодавстві, ринковий ризик відсутності попиту на товари та послуги, інфляційний ризик, зміну цін постачальників, ризик затримки платежів та неефективне управління. Форс-мажорні обставини охоплюють стихійні лиха, міжнаціональні конфлікти та втрату майна від пожежі. Під господарським ризиком розуміють можливість виникнення збитків у будь-яких сферах діяльності, пов'язаних з виробництвом, торгівлею, фінансами, комерцією та іншими видами економічної та науково-технічної діяльності [16].

Підприємницька діяльність завжди пов'язана з ризиками, а особливо під час війни. Не виключенням є і швейні підприємства. Війна призвела до того, що: значна кількість жінок з виробничого персоналу швейних фабрик виїхали в евакуацію, перервалися та повністю змінилися джерела постачання сировини, а вціліле виробниче обладнання було переміщено в інші регіони країни. Багато швейних підприємств були змушені припинити свою діяльність або суттєво скоротити обсяги виробництва.

Для проведення дослідження обрано швейне підприємство легкої промисловості ПП «Вікторія 8», яке розташовано у м. Вознесенськ Миколаївської області. Приватне підприємство ПП «Вікторія 8» – одне з провідних підприємств України по виробництву конкурентоспроможного жіночого одягу ділового стилю, який користується попитом як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Підприємство засноване в 1948 році. Чисельність працюючих складає 125 осіб. Виготовляти продукцію бездоганної якості дає можливість високопродуктивне обладнання фірм Німеччини «DÜRKOPP ADLER», «Veit», «Kannegiesser», Японії «JUKI», «Naomoto», Польщі «Novapress», яке постійно оновлюється. В експериментальному цеху впроваджена комплексна система автоматичного проєктування моделей Джуліві для виготовлення лекал та розкладок. Керівництво ПП «Вікторія 8» вважає, що економити на придбанні новітнього устаткування – лише гальмувати розвиток виробництва. Новітнє устаткування, сучасні технології і методи управління, знання та висока кваліфікація працівників є головними складовими сьогоднішніх та гарантією майбутніх досягнень Вознесенської фабрики «Вікторія 8». Отже, розглянемо потенційні ризики швейних підприємств під час воєнного стану на прикладі цього підприємства та з'ясуємо, яким чином вони можуть відбитися на конкурентоспроможності його продукції.

1. Ризик порушення виробничого процесу. Війна може призвести до перерв у поставках сировини та матеріалів, що використовуються у виробництві одягу, оскільки в зоні воєнного конфлікту можуть бути введені блокади та обмеження на переміщення товарів, включаючи сировину та матеріали для виробництва одягу. Також військові дії часто є причиною пошкодження або знищення транспортних маршрутів, магістралей, залізничних шляхів та портів, через які транспортується сировина для виробництва одягу. Крім того, умови воєнного конфлікту можуть вимагати евакуації персоналу та перенесення виробництва на інші території. Усі ці обставини створюють перешкоди для доставки матеріалів до підприємств,

наслідком чого можуть стати перебої у виробництві й постачанні товарів, і як наслідок, втрата споживачів та погіршення конкурентоспроможності продукції. Постачальники можуть відмовитися від співпраці, адже їх лякають військові дії на території України, масовані ракетні обстріли та відсутність впевненості в тому, що продукція буде виготовлена та відправлена в обумовлений термін. Для зменшення цих ризиків підприємства можуть розглядати можливості диверсифікації постачальників; створення резервних запасів сировини; розвиток більш гнучких ланцюгів постачання; страхування ризиків неотримання сировини; укладення страхових полісів може зменшити фінансові втрати в разі надзвичайних подій; розвиток власного виробництва сировини.

2. Ризик втрати кваліфікованого персоналу. Війна може спричинити втрати серед персоналу підприємства через евакуацію, поранення або навіть загибель. Тому варто продумати шляхи пошуку кваліфікованих кадрів, зокрема, з числа ВПО, які залишилися без роботи та володіють швейними навичками для забезпечення можливості підтримання випуску якісної конкурентоспроможної продукції.

3. Ризик втрати ключових клієнтів. Наразі значна кількість швейних підприємств змінили вектор виробництва та зупинили виробництво одягу для ринкового продажу, натомість працюють над державними замовленнями та шують одяг для військових. Отже, швейні фабрики та навіть маленькі ательє повністю змінили звичний асортимент на пошиття розвантажувальних жилетів, термобілизни, військового одягу та інших текстильних виробів для потреб гуманітарних центрів і притулків розміщення біженців. Рішення щодо перепрофілювання є прикладом боротьби в тилу, яке не лише дає змогу продовжити функціонування підприємства, а й напряду допомагає країні. Однак таке перепрофілювання породжує ризик втрати ключових клієнтів. Варто запропонувати можливий спосіб зниження даного ризику – купувати продукцію у інших швейних фабрик та реалізовувати через власну мережу, що дасть можливість не втратити ключових клієнтів.

4. Ризик зниження попиту. Умови війни можуть призвести до зниження попиту на продукцію швейної галузі через економічну нестабільність, зменшення доходів споживачів та зміну їхніх пріоритетів. Покупці можуть суттєво обмежити свої витрати на різні види товарів, включаючи одяг. Під час війни люди більше зосереджуються на придбанні основних товарів та послуг, таких як продукти харчування та медичні засоби, а не на придбанні модного одягу. Таким чином, швейні підприємства мають адаптуватися до змін пріоритетів та вподобань споживачів та пропрацьовувати можливості пошуку нових сегментів ринку, а також відшивати одяг, який буде більш доступним з точки зору купівельної спроможності населення.

5. Ризик зростання вартості фінансування виробництва продукції. Під час воєнного стану банки можуть підвищувати процентні ставки для збереження стабільності валюти та контролю інфляції. Це може призвести до зростання вартості кредитів та позик для підприємств. Крім того, банки та фінансові установи можуть стати більш обережними щодо надання кредитів підприємствам у період війни через збільшений ризик неповернення коштів. Це зумовлює складнощі в отриманні кредитів. Для зменшення впливу цих факторів підприємства можуть розглядати різні стратегії, такі як диверсифікація джерел фінансування, розширення власних фінансових ресурсів, використання альтернативних джерел капіталу та планування бюджету на основі консервативних прогнозів. Також важливо мати гнучку стратегію фінансування, яка може адаптуватися до змін у ринкових умовах і забезпечити стійкість підприємства у таких складних умовах та можливість випуску якісної конкурентоспроможної продукції.

6. Ризик обмеження експорту продукції. Обмеження на експорт може призвести до затримок у поставках товарів на зовнішні ринки. Це може вплинути на репутацію підприємства серед його клієнтів та призвести до втрат замовлень. Внаслідок втрат ринків збуту та затримок у поставках підприємства можуть бути змушені зменшити обсяги виробництва, що, в свою чергу, негативно позначиться на їх доходності та прибутковості. В

таких випадках підприємства змушені шукати альтернативні ринки збуту для своєї продукції, що вимагає додаткових витрат та зусиль. Швейні підприємства можуть розглядати можливості диверсифікації своїх товарів, ринків збуту, пошуку нових ринків та розвитку стратегій маркетингу, які спрямовані на збільшення внутрішнього споживання. Також важливо мати гнучкі стратегії ринкового позиціонування, які можуть адаптуватися до змін зовнішнього середовища та забезпечити належну конкурентоспроможність продукції у складних умовах війни.

7. Зниження підприємницької активності, що призводить до зменшення конкурентоспроможного середовища. Війна суттєво вплинула на попит на різні товари та послуги. Багато українців були змушені залишити свої домівки та переїхати до безпечних регіонів в Україні та за її межі. Більшість з них розглядають можливість відкриття представництв за кордоном, щоб підтримувати зв'язки з іноземними споживачами та розширяти свої ринки на міжнародній арені. Наприклад, в Польщі біженці з України внесли значний внесок у податкову систему, що підтверджується даними від професора Мацея Душика з Варшавського університету. Ці переселенці сплатили приблизно 10 мільярдів злотих податків до бюджету Польщі [12]. Загалом протягом періоду воєнних подій в Україні втрати українського бізнесу перевищили ті, які були за два роки пандемії. Оцінка обсягу завданої шкоди та можливих довгострокових наслідків стає вельми складною, оскільки бойові дії на території країни ще продовжуються. За даними Національного банку України, економіка країни під час війни втрачає до 50% "невиробленого" ВВП, що означає велику щотижневу втрату понад 50 мільярдів гривень. Це ще не враховує збитків від руйнувань [10]. Усе це призводить до падіння конкурентоспроможності підприємств та загального зниження виробництва продукції. Через повномасштабну війну та ведення бойових дій значну кількість підприємств було знищено чи пошкоджено, однак вдалося частину їх релокувати на захід України [14]. Отже, за другий рік повномасштабної війни, українці відкрили рекордну кількість ФОПів за

останнє десятиліття — майже 315 тисяч, а кількість новостворених компаній приросла на 60% у порівнянні з показниками у 2022-му році [13]. Це було спричинено запровадженням податкових пільг та послаблення вимог до подання звітності, підприємства з оборотом до 10 мільярдів гривень перейшли на спрощену систему оподаткування, де замість стандартного податку на прибуток (18%) та ПДВ (20%), їм доведеться сплачувати лише 2% від обороту. Також фізичні особи-підприємці третьої групи отримали можливість зменшити свої податкові витрати, сплачуючи лише 2% від свого доходу замість звичайних 5% [11]. Державні ініціативи, які були згадані вище, сприяли збереженню стабільності та підтримці молодих підприємств, допомагаючи їм зберегти власну конкурентоспроможність у порівнянні з іншими учасниками ринку.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У висновку важливо відзначити, що забезпечення конкурентоспроможності продукції в умовах ризикованого середовища вимагає комплексного підходу та прийняття відповідних заходів з управління ризиками. Зазначені напрями дій, такі як диверсифікація постачальників, розміщення резервних запасів сировини, розробка планів надійності виробництва тощо спрямовані на зменшення негативного впливу ризиків на виробництво та збут продукції.

Важливо підкреслити, що вчасна реакція на небезпеки, а також належне планування та впровадження стратегій захисту від ризиків дозволяють підприємствам зберегти свою конкурентоспроможність у важких умовах. Організація надійного виробництва та постійна взаємодія з владою та громадськістю в умовах воєнного або кризового стану є важливими факторами для забезпечення стійкості та успішності підприємств у подоланні викликів.

Таким чином, наявність ретельно розроблених планів управління ризиками та готовності до негативних сценаріїв дозволяє підприємствам зберегти свою конкурентоспроможність та ефективно протистояти зовнішнім

загрозам, що є ключовими умовами для успішного функціонування на ринку в умовах нестабільності та конфліктів.

Література

1. Томчук О. В., Поліщук Н. О. Проблеми конкурентоспроможності аграрних підприємств України під час воєнного стану. *Економіка і організація управління*. 2023. С. 49-58.
2. Мартиненко В. П., Макалюк І. В. Запобігання банкрутства промислових підприємств у нестійкому ринковому середовищі. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. № 5 (264). С. 23-29.
3. Щадило М. І. Основні загрози конкурентоспроможності промислового підприємства в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. №1(7). С. 106-112.
4. Виноградська Г. Вдосконалення підготовки кваліфікованих робітників швейного профілю на засадах державно-приватного партнерства в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення легкої промисловості. *Професійна педагогіка*. 2022. № 2(25). С. 66-73.
5. Макалюк І. В., Кашпуренко Т. О., Баранніков М. О. Становище підприємств аграрного сектору України в умовах війни: фінансово-інвестиційні аспекти. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2280/2201>.
6. Марченко В. М. Управління витратами в процесі формування цінності проекту. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 5. С.48-53.
7. Тульчинська С. О., Ткаченко Т. П. Принципи системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкуренції. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 3(318). С. 226-230.
8. Податкові послаблення для парків, ФОПів та інших під час війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/18/692753/> (дата звернення 04.04.2024).
10. Економічні новини України в Польщі. URL: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183830,29091034,1059-1082-1088-1072-1111->

1085-1094-1110-1087-1083-1072-1090-1103-1090-1100.html (дата звернення 01.04.2024).

11. Команда YC.Market. URL: <https://blog.youcontrol.market/istorichni-riekord-ukrayintsi-vidkrili-naibilshu-kilkist-fopiv-na-drughii-rik-viini/> (дата звернення 04.04.2024).

12. Наливайко С. М. Стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах війни. Розвиток підприємництва як фактор зростання національної економіки: Матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції 23 листопада 2023 р. Київ: ІВЦ “Політехніка”, 2023. URL: <https://conf-keip.kpi.ua/article/view/294471> (дата звернення 28.03.2024).

13. Офіційний сайт ПП «Вікторія 8» : веб-сайт. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/37043474/ (дата звернення 04.04.2024).

References

1. Tomchuk, O. V. and Polishchuk, N. O., (2023), “Problems of competitiveness of agricultural enterprises of Ukraine during martial law”, *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, pp. 49-58.

2. Martynenko, V. P. and Makaliuk I. V., (2023), “Prevention of bankruptcy of industrial enterprises in an unstable market environment”, *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 5 (264), pp. 23-29.

3. Shchadylo, M. I., (2023), “The main threats to the competitiveness of an industrial enterprise in the conditions of martial law”, *Aktualni pytannia u suchasniy nautsi*, vol. 1(7), pp. 106-112.

4. Vynohradska, H., (2022), “Improvement of the training of skilled workers of the sewing profile on the basis of public-private partnership in the conditions of martial law and post-war recovery of light industry”, *Profesiina pedahohika*, vol. 2(25), pp. 66-73.

5. Makaliuk, I. V., Kashpurenko, T. O. and Barannikov, M. O., (2023), “The position of enterprises of the agrarian sector of Ukraine in the conditions of war: financial and investment aspects”, *Ekonomika ta suspilstvo*, [Online], vol. 49, available at:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2280/2201>
(Accessed 4 Apr 2024).

6. Marchenko, V. M., (2018), “Cost management in the process of project value formation”, *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 5, pp. 48-53.

7. Tulchynska, S. O. and Tkachenko, T. P., (2023), “Principles of the system of economic security of industrial enterprises in conditions of competition”, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 3(318), pp. 226-230.

8. Economic truth (2024), “Tax breaks for parks, FOPs and others during wartime”, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/18/692753/> (Accessed 4 April 2024).

10. Ukraine.Pl (2024), “Economic news of Ukraine in Poland”, available at: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183830,29091034,1059-1082-1088-1072-1111-1085-1094-1110-1087-1083-1072-1090-1103-1090-1100.html> (Accessed 1 April 2024).

11. Blog.youcontrol.market (2024), “Historical record: Ukrainians opened the largest number of FOPs in the second year of the war”, available at: <https://blog.youcontrol.market/istorichnii-riekord-ukrayintsi-vidkrili-naibilshukilkist-fopiv-na-drugii-rik-viini/> (Accessed 4 April 2024).

12. Nalyvaiko, S. M. (2024), “Strategies for increasing the competitiveness of enterprises in the conditions of war”, *Rozvytok pidpriemnytstva yak faktor zrostannia natsionalnoi ekonomiky. Materialy XXII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [The development of entrepreneurship as a factor in the growth of the national economy. Materials of the 22nd International Scientific and Practical Conference], NTUU “KPI”, Kyiv, Ukraine, available at: <https://conf-keip.kpi.ua/issue/view/17379> (Accessed 28 March 2024).

13. You Control (2024), “PE “Victoria 8”, available at: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/37043474/ (Accessed 4 April 2024).

Стаття надійшла до редакції 11.04.2024 р.